

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 23ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1964

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΙΩΑΝΝ. ΞΑΝΘΑΚΗ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΚΑΤΑΘΕΣΙΣ ΚΛΕΙΣΤΩΝ ΦΑΚΕΛΩΝ

Ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῆς Ὀλομελείας ἡ κατάθεσις εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἀκαδημίας κλειστῶν φακέλων ὑπὸ τῶν κάτωθι: Βασιλ. Τσίγκα (ἀρ. πρωτ. 48637), Θεοδ. Σιώκου (ἀρ. πρωτ. 48652), Ν. Λώρη (ἀρ. πρωτ. 48676), Ἀλεξ. Παπανικολοπούλου (ἀρ. πρωτ. 48673), Νικ. Διγενάκη (ἀρ. πρωτ. 48707) καὶ Γ. Γρηγορίου (ἀρ. πρωτ. 48711).

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Π. Μπρατσιώτης, παρουσιάσας τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ κ. Παν. Τρεμπέλα «*Δογματικὴ τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*», εἶπε περὶ τοῦ περιεχομένου του τὰ κάτωθι:

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὴν ἐκ τριῶν τόμων ἀποτελουμένην «*Δογματικὴν τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*» τοῦ ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα, γνωστοῦ καὶ ἐξ ἄλλων πολυαριθμῶν ἔργων αὐτοῦ, ἐπανελημμένως δὲ βραβευθέντος καὶ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Α΄ τόμος ἐκδοθεὶς τὸ 1959 ἔχει σελ. 16 + 568, ὁ Β΄ ἐκδοθεὶς τὸ αὐτὸ ἔτος ἔχει σελ. 422 καὶ ὁ Γ΄ ἐκδοθεὶς τὸ 1961 ἔχει σελ. 548, ἦτοι τὸ ὅλον σύγγραμμα ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 1538. Καθ' ὃν χρόνον ἡ Ὀρθοδοξία, παρ' ὅλην τὴν δυσμένειαν τῶν καιρῶν καὶ τῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἧς διατελεῖ καὶ ἀγωνίζεται ἡ μεγίστη πλειονοψηφία τῶν αὐτοκεφάλων ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν, κατέχει τοσοῦτον ἐξαίρετον θέσιν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκκλησιαστικῇ κινήσει, ἡ δὲ ἱστορία καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον παμμεροῦς ἐξετάσεως ἐκ μέρους διαρκῶς πληθυνομένων ρωμαιοκαθολικῶν καὶ διαμαρτυρομέ-

νων θεολόγων, αντιλαμβάνεται τις πόσον επικαίρως εμφανίζεται ἕν τοσοῦτον ἔκτεταμένον σύστημα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βᾶσιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἄνευ αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε τὸ ἀκραιφνῶς χριστιανικὸν ἦθος, οὔτε ἡ μοναδικὴ αὐτῆς λατρεία νὰ κατανοηθῆ καὶ προσηκόντως ἐκτιμηθῆ. Ὡς δὲ εἶχεν εὐστοχώτατα παρατηρήσει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, οὔτε ὀρθὸς βίος ἄνευ ὀρθῶν δογμάτων οὔτε ὀρθὰ δόγματα ἄνευ ὀρθοῦ βίου εἶναι νοητά. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς Δογματικῆς τοῦ κ. Τρεμπέλα, ἃς σημειωθῆ ὅτι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νεοελληνικῶν δογματικῶν συστημάτων τὸ μὲν τοῦ Ζ. Ρώση παρέμεινεν ἀσυμπλήρωτον, ἐκδοθέντος μόνον τοῦ Α' τόμου (1903), τὸ δὲ τοῦ Χρήστου Ἀνδρούτσου περιορίζεται εἰς ἕνα μόνον τόμον ἐκ σελ. 462, ἐκδοθέντα τὸ 1907, καθ' ὃν χρόνον ὑπάρχον ἀρκετὰ μεγάλαι Ρωσικαὶ Δογματικαὶ (ἐννοεῖται ἐκ τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς) ἀπὸ 2-5 τόμων, οἷα εἶναι τοῦ Μακαρίου (ε' ἔκδ. 1895), τοῦ Σιλβέστρου (β' ἔκδ. 1884-91), τοῦ Φιλαρέτου (γ' ἔκδ. 1882) καὶ τοῦ Μαλινόβσκη (β' ἔκδ. 1910), ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν τὴν ὑπὸ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολόγου M. Jugie ἐκδοθεῖσαν πεντάτομον «Theologia Dogmatica Orthodoxa Christianorum Orientalium» (Parisiis, 1926-35), τὴν δεκάτομον προτεσταντικὴν Kirchliche Dogmatik τοῦ κορυφαίου τῆς ἐποχῆς ἡμῶν θεολόγου κ. Karl Barth, καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βασιλείας, καὶ τὴν δεκάτομον Δογματικὴν τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου ρωμαιοκαθολικοῦ καθηγητοῦ κ. Michael Schmaus.

Ἐκ τῶν τριῶν τόμων τῆς Δογματικῆς τοῦ κ. Τρεμπέλα ὁ μὲν Α' περιλαμβάνει μακρὰν εἰσαγωγὴν, ὅπου γίνεται λόγος περὶ δόγματος καὶ Δογματικῆς ὡς ἐπιστήμης, περὶ τῶν πηγῶν τῆς Δογματικῆς καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ἀκολούθως διατυποῦνται αἱ θεμελιώδεις ἀρχαὶ τῆς Δογματικῆς καὶ ἡ διδασκαλία περὶ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντος κόσμου, τοῦ τε ὑλικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς καὶ περὶ τῆς πτώσεως αὐτοῦ· ἐν δὲ τῷ Β' τόμῳ ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία περὶ Χριστοῦ καὶ τοῦ ἀπολυτρωτικοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ περὶ τῆς οἰκειώσεως τῆς ἀπολυτρώσεως ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου διὰ μέσου τῆς Θείας Χάριτος διδασκαλία· τέλος δ' ἐν τῷ Γ' τόμῳ ἀναπτύσσεται ἡ περὶ τῶν ἐπτά μυστηρίων καὶ ἡ περὶ ἐσχάτων ὀρθόδοξος διδασκαλία, δηλ. ἡ περὶ μέσης καταστάσεως τῶν ψυχῶν, τ. ἔ. ἀπὸ τοῦ θανάτου μέχρι τῶν ἐσχάτων καιρῶν, καὶ ἡ περὶ β' παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καὶ ὀριστικῆς κρίσεως, ὡς καὶ ἡ περὶ ἀνακαινίσεως τοῦ κόσμου «καινοῦ οὐρανοῦ καὶ καινῆς γῆς» διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἐν τέλει δὲ παρατίθενται ἔκτενεις πίνακες ὄρων καὶ ὀνομάτων (σ. 517-533) καὶ θεμάτων (σ. 534-48) καὶ τῶν τριῶν τόμων.

Ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ κ. Τρεμπέλα ἦτο νὰ ἐκθέσῃ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ εὐρύτητι τὴν γνησίαν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῇ

βάσει τῆς Ἀγ. Γραφῆς ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως ἀφ' ἑτέρου. Τὴν μὲν Ἀγ. Γραφήν καὶ κυρίως τὴν Καινὴν Διαθήκην κατέχει οὗτος ὅσον ὀλίγοι ὀρθόδοξοι θεολόγοι, ἀκόμη καὶ τῆς ἀλλοδαπῆς, καθ' ὅσον ἔχει ἐρμηνεύσει ὅλην τὴν Κ. Διαθήκην, πλὴν τῆς Ἀποκαλύψεως, εἰς ὁκτὼ τόμους καὶ δὴ καὶ εἰς β' ἔκδοσιν ἐπιηξημένην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τε ἀρχαίας ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως καὶ τῇ βοήθειά τῶν νεωτέρων ἐρμηνευτῶν, ρωμαιοκαθολικῶν καὶ διαμαρτυρομένων. Ἐπίσης δὲ κατέχει, πάλιν ὅσον ὀλίγοι, τοὺς Ἑλληνας Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ φορεῖς τῆς τε ἀποστολικῆς παραδόσεως καὶ τῆς ἀρχαίας ἐρμηνευτικῆς παραδόσεως. Ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν δογμάτων ἡ Δογματικὴ τοῦ κ. Τρεμπέλα ἀποβαίνει καὶ Ἱστορία τῶν δογμάτων, ἐν δὲ τῇ διακριβώσει καὶ κατοχυρώσει τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς διδασκαλίας, κατ' ἀντιδιαστολήν πρὸς τὰς ἑτεροδόξους διδασκαλίας, ἀποβαίνει αὕτη καὶ Συγκριτικὴ συμβολικὴ, ὡς ὀνομάζεται ἡ θεολογικὴ ἐπιστήμη ἡ ἀσχολουμένη περὶ τὴν σύγκρισιν τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς παρουσιαζομένης Δογματικῆς εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐμβριθεία, ἡ δαψιλεστάτη παράθεσις τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἡ δογματικὴ ἀκριβολογία, ἀλλὰ καὶ ἡ σαφήνεια. Ἀκριβῶς δὲ τὸ πλῆθος τῶν παρατιθεμένων γνωμῶν τῶν ἱερῶν τούτων πατέρων δημιουργεῖ καὶ τὸ κατάλληλον πνευματικὸν κλίμα, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ ἐπιφανὴς προτεστάντης δογματικὸς Karl Barth¹ θεωρεῖ ὡς ἀπαραίτητον διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς διεισδύσεως εἰς τὸ πνεῦμα τῶν χριστιανικῶν δογμάτων. Καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ γραμμὴ τοῦ κ. Τρεμπέλα εἶναι καθαρῶς ὀρθόδοξος, ἀλλ' ἀπηλλαγμένη πάσης ἀκρότητος καὶ διακρινομένη διὰ τὴν εὐρύτητα τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς καρδίας, ἣτις διακρίνει καὶ τοὺς Ἑλληνας πατέρας οὕτως, ὥστε νὰ θεωρῆται καὶ ὑπὸ τῆς ἑτεροδόξου κριτικῆς ὡς καλὴ βᾶσις διαλόγου.

Τοιαύτη οὖσα ἡ Δογματικὴ τοῦ κ. Τρεμπέλα προσφέρεται ὡς σπουδαῖον βοήθημα διὰ τὴν γνῶσιν τῆς Ὄρθοδόξου πίστεως οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους, ἀλλ' ἐφ' ὅσον εἶναι καὶ ἑλληνιστὶ συντεταγμένη τυγχάνει εὐπρόσιτος καὶ εἰς τοὺς ἑτεροδόξους, εὐνοϊκαί τινες κρίσεις τῶν ὁποίων ἠκούσθησαν ἤδη (π.χ. ἐν τοῖς ρωμαιοκαθολικοῖς περιοδικοῖς *Irenikon* 1960, σ. 381-85, *Bulletin d' Orientations œcuméniques* 1961 N° 33, *Nouvelle Revue Théologique* 1964 N° 2 καὶ ἐν τῷ προτεστάντικῳ *Oekumenische Rundschau* 1960, σ. 160 ἐξ. καὶ 1962 σ. 236), ἀπὸ ρωμαιοκαθολικῆς δὲ πλευρᾶς διετυπώθησαν καὶ προτάσεις περὶ μεταφράσεως εἰς τὴν Γαλλικὴν.

¹ *Kirchliche Dogmatik*. I., 1932, σελ. 17 ἐξῆς.

*

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Ἐρρίκος Σιάσσης, παρουσιάσας τὸ δίτομον βιβλίον *Digesta Iustiniani Augusti recognovit adsumpto in operis societatem Paulo Kruegero Th. Mommsen*. Editio altera lucis ope expressa, Berolini MCMLXII-MCMLXIII μετὰ προλόγου (Praemonitum) τόμ. I, σ. I - III, ὑπ' Ἰωάννου Τριανταφυλλοπούλου, εἶπε τὰ ἑξῆς:

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τὸ λατινιστὶ προλογιζόμενον ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάννου Τριανταφυλλοπούλου, φωτοτυπικῶς ἀνατυπωθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου ἐκδοτικοῦ οἴκου Weidmann, δίτομον βιβλίον τῶν *Digesta* τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ Θεόδωρου Mommsen, ἀνδρὸς ὅστις κατὰ τρόπον θαυμαστὸν καὶ ἀνυπέρβλητον ἐπεσώρευσεν ἐν ἑαυτῷ πάσας τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας τῆς ἀρχαιολογίας οὕτως, ὥστε ἡ ὁμολογουμένη ὑπεροχὴ αὐτοῦ νὰ ρίπτῃ — ὡς λέγει ὁ προλογίζων — τὴν σκιάν της εἰς πάντα ἐπιχειροῦντα νέαν ἔκδοσιν τοῦ Πανδέκτου.

Ὅθεν εἰς οὐδένα πρέπει νὰ φανῇ περίεργον, ὅτι φιλόλογος καὶ ὄχι νομικὸς παρουσιάζει τὸ προκείμενον ἔργον, ὅταν μάλιστα ἔχη ὑπ' ὄψιν τὸν ἀφορισμὸν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φιλόλογου, τοῦ πολλοῦ U. v. Wilamowitz - Moellendorff, ὅτι ὁ φιλόλογος ὀφείλει νὰ ζωντανεύῃ τὸ πνεῦμα καὶ τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ νομοθέτου. Οὕτω καὶ ἡ ἔκδοσις ἔργων τοῦ Ἰπποκράτους ἢ τῆς γεωμετρίας τοῦ Στοιχειωτοῦ, μολοντί ταῦτα ἀναφέρονται εἰς συγκεκριμένας ἐπιστήμας, δὲν παύει νὰ εἶναι ἐργασία φιλολογικὴ. Αὐτονόητον λοιπὸν εἶναι ὅτι πᾶς ἐκδότης τοιούτου εἴδους ἔργων δέον ὄχι μόνον νὰ εἶναι κάτοχος τῶν οἰκείων ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἀλλὰ καὶ νὰ κινῆται εὐχερῶς εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀρχαιολογίας καὶ νὰ κατέχη ὄχι μίαν καὶ μόνην ἐπιστήμην, ἀλλὰ περισσοτέρας.

Τοῦ σπανιωτάτου τούτου φαινομένου δεῖγμα καὶ ὑπόδειγμα ἀποτελεῖ ὁ μνημονευθεὶς Θεόδωρος Mommsen, ὁ γίγας αὐτὸς τῆς ἐπιστήμης. Δὲν γνωρίζω ἂν ἐδόθη ἄλλοτε ἡ εὐκαιρία νὰ μνημονευθῇ τὸ ὄνομα τούτου ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ, διὰ τοῦτο μετ' εὐλαβείας προβαίνω εἰς τὴν παρουσίασιν τοῦ ἔργου του, εὐλαβείας συνοδευομένης ὑπὸ ἰδιαιτέρας χαρᾶς καὶ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ, διότι τὸ ἐκδοτικὸν τοῦτο ἀριστούργημα τοῦ Mommsen προλογίζει λατινιστὶ νεαρὸς Ἕλλην ἐπιστήμων, ὁ κ. Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος, ἐντεταλμένος Ὑφηγητῆς τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου ἐν τῇ Νομικῇ Σχολῇ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Τὰ *Digesta* (ὁ Πανδέκτης) τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτελοῦσι τὸ δεῦτερον καὶ δὴ τὸ σημαντικώτατον μέρος τοῦ τετραμεροῦς *Corpus Iuris Civilis* (ἴτοι τῶν *Institutiones* ἢ *Εἰσηγήσεων*, τῶν *Digesta*, τοῦ *Κώδικος* καὶ τῶν κατὰ τὸ πλεῖστον

έλλητιστι γεγραμμένων Νεαρῶν). Ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία (τοῦ βου αἰῶνος) εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐθνικὸν δίκαιον τῶν Ἑλλήνων, ὑφ' ὃ ἐβίωσεν ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1946 εἰσαγωγῆς παρ' ἡμῖν τοῦ Ἀστικῆς Κώδικος, δι' οὗ κατηργήθη τὸ δίκαιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τὸ μεταγενέστερον αὐτοῦ Βυζαντινὸν δίκαιον. Ὁ Πανδέκτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ θεωρεῖται καὶ εἶναι τὸ λαμπρότατον νομοθετικὸν καὶ νομικὸν κείμενον πάντων τῶν αἰώνων. Ἐπ' αὐτοῦ στηρίζονται σύμπασαι αἱ ἔννομοι τάξεις τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐρείδεται σύμπασα ἡ νομικὴ ἐπιστήμη καὶ μόνον ἡ Βίβλος δικαίως ὁμολογεῖται ὑπερεροῦσα τοῦ Πανδέκτου εἰς πολιτιστικὴν δύναμιν.

Ὀλίγα εἶναι τὰ κείμενα τῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα διεσώθησαν ὑπὸ τόσον ἀρχαίας καὶ ἀσφαλοῦς παραδόσεως. Πράγματι ὁ Πανδέκτης σφύζεται ἐν πλείστοις χειρογράφοις — δηλωτικὸν καὶ τοῦτο τῆς μεγάλης σημασίας, ἣτις ἀπεδίδετο εἰς τὸ ἔργον —, ὧν ἀρχαιότατον εἶναι τὸ χειρόγραφον τῆς Φλωρεντίας, τὸ καὶ *littera Florentina* λεγόμενον, τοῦ βου ἢ 7ου αἰῶνος, ἴσως δηλ. σύγχρονον τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἄλλοτε μάλιστα ἐπιστεύετο ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ προσωπικὸν χειρόγραφον ἀντίτυπον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Ὁ Mommsen κατώρθωσεν ἀποκαθαίρων διὰ πρώτην φορὰν τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ Πανδέκτου νὰ δωρήσῃ κατὰ τὸ ἔτος 1868 τὸν πρῶτον καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1870 τὸν δευτερον τόμον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ συγχρόνως — ὡς λέγει ὁ προλογίζων τὴν ἀνατύπωσιν κ. Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος — τὸ κατάλληλον ὄργανον πρὸς ἔρευναν τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου. Τὸ δίκαιον τοῦτο τότε εἶτε ἴσχυεν ἔτι (π.χ. ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι) εἶτε ἀπετέλει ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἀπλῶς ἱστορικὴν ἀνάμνησιν.

Ἐκ τῆς κριτικῆς ταύτης ἐκδόσεως τοῦ Mommsen παρωρομήθησαν οἱ Ρωμαῖσαι ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς μεθοδικὴν ἔρευναν τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου, ὡς συνέβη π.χ. μὲ τὴν λεγομένην *Paltingenesia Iuris Civilis*, ἣτοι τὴν συστηματικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἔργων τῶν Ρωμαίων νομικῶν, καὶ μὲ τὸ *Edictum Perpetuum*, ἀμφοτέρω ἔργα τοῦ Otto Lenel, ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς ὀλοκλήρωσιν τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ *Corpus Iuris Civilis*, διὰ τῶν *Institutiones* καὶ τοῦ Κώδικος ὑπὸ τοῦ Paul Krüger (τοῦ συνεργάτου τοῦ Mommsen ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Πανδέκτου) καὶ τῶν Νεαρῶν ὑπὸ τοῦ Rudolf Schoell καὶ τοῦ Wilhelm Kroll.

Ὁ κ. Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ σκιαγραφεῖ ἀδρῶς τί ἀντιπροσωπεύει διὰ τὴν ἐπιστήμην ἡ μεγάλη κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Πανδέκτου ὑπὸ τοῦ Mommsen καὶ διατί ἀνευπώθη ἀντὶ νὰ γίνῃ νέα ἐξ ὑπαρχῆς ἔκδοσις, διότι — λέγει — ἀναμφισβητήτως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Mommsen ἔχει προοδεύσει παρ' ἡμῖν τόσον ἡ γνῶσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ δὴ ἐξ ἐπιγραφικῶν καὶ πα-

πυρικών κειμένων, ὅσον καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐκδοτικὴ ἐπιστήμη. Εὐρίσκει λοιπὸν τὴν εὐκαιρίαν ὁ κ. Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος νὰ ἐπισημάνῃ ἐν τῷ πυκνῷ προλόγῳ αὐτοῦ τί δέον γενέσθαι ἐν μελλούσῃ νέᾳ κριτικῇ ἐκδόσει τοῦ Πανδέκτου. Αἱ γνώμαι δὲ αὐταὶ τοῦ προλογίζοντος ἀποτελοῦσι στερεὰς βάσεις καὶ σοφὰς ὑποθήκας εἰς πάντα ἐνδεχόμενον κριτικὸν ἐκδότην τοῦ ἔργου τούτου, εἶναι ὅμως τῆς γνώμης ὅτι δὲν ἐπέστη ἀκόμη ἡ στιγμή τοιαύτης νέας κριτικῆς ἐκδόσεως, διότι, τό γε νῦν ἔχον, ἡ ἐπιστήμη τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου εὐρίσκεται—λέγει—ἐν οὕτως εἰπεῖν καμπῇ καὶ μεταβατικῇ τινι καταστάσει. Ἐξ ἄλλου φρονεῖ ὅτι ἐφ' ὅσον ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν κατεστάλαξαν ἀκόμη τὰ διδάγματα τῆς σήμερον ἐν ὑποχωρήσει εὐρισκομένης παρεμβληματολογίας (interpolationes), ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ νέοι κλάδοι ἐρεῦνης τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου (ὡς εἶναι ἡ ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ κειμένου) δὲν ἔλαβον ἀκόμη τὴν ὀριστικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λεγόμενα *Vulgarrechte*, ἰδίᾳ τῆς Ἀνατολῆς, δὲν εἶναι, νομίζει, ἐπιτρεπτὸν νὰ ἀποτολμηθῇ νέα κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Πανδέκτου πρὸ τῆς ὀλοκληρώσεως μάλιστα καὶ τῆς ὑπὸ Ὀλλανδῶν (*Scheltema, Holwerda, van der Wal*) συνεχιζομένης ἐκδόσεως τῶν Βασιλικῶν, ἣτις ἀποκαλύπτει σημαντικὰ τινα καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς συντάξεως τοῦ Πανδέκτου, ὡς εἶναι π.χ. ἡ ἀπουσία τῶν ἐν τοῖς περιθωρίοις σειρῶν σχολίων, τῶν λεγομένων *catenae*, εἰς ἃς ἐπίστευσεν ὁ τοῦ Ludwig Mitteis μαθητῆς Hans Peters, οὗ ἡ θεωρία ἤγειρε μὲν μέγα ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ τελικῶς δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ.

Εἶναι ἀνάγκη, φρονεῖ ὡσαύτως ὁ κ. Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος, νὰ ἐπανεξετασθῇ ἡ γνώμη τοῦ Mommsen περὶ τῆς σχέσεως τοῦ χειρογράφου τῆς Φλωρεντίας καὶ τῶν Βασιλικῶν ὡς ἐπίσης νὰ καταχωρισθῇ *apparatus testimoniorum*, ἔνθα, πλὴν ἄλλων θὰ πρέπη νὰ ἐμφανίζωνται πάντα τὰ Βυζαντινὰ παραλληλα χωρία καὶ νὰ διαμορφωθῇ καὶ ὁ *apparatus criticus* κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ διακρίνηται τί ἀνήκει εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν καὶ τί ἐκφέρεται ὡς *coniectura*.

Εἰδικῶς δὲ ἐν σχέσει πρὸς τὴν συνεισφορὰν τῆς παπυρολογίας τόσον εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ρωμαϊκῶν νομικῶν κειμένων ὅσον καὶ εἰς τὴν ἀτοκατάστασιν τοῦ κειμένου τοῦ Πανδέκτου θὰ πρέπη νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἐκ τῆς πληθώρας τῶν παπύρων καὶ τινες εὐαριθμοὶ, οἱ ὅποιοι δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθῶσιν ὑπὸ τοῦ μέλλοντος ἐκδότου, ἀναφέρω δὲ ἐνδεικτικῶς ὡς τοιούτους παπύρους: 1) τὸν πάπυρον *Fayum 10* τοῦ 3ου αἰῶνος ἐκ Θεαδελφείας τῆς Αἰγύπτου ἀποδεικνύοντα τὴν γνησιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τοῦ κειμένου *Dig. 29, 1, 1 pr.*, 2) τὸν πάπυρον *Heidelberg 1272*, 3) παπύρους τινὰς μεθ' Ἑλληνικῶν μεταφράσεων τοῦ Πανδέκτου τῶν λεγομένων «κατὰ πόδα» ἥτοι κατὰ λέξιν καὶ τινὰς ἔτι ἄλλους.

Ἐκ τῶν εἰρημένων σαφῶς καταφαίνεται, ὅτι οἱ Ρωμαῖοι δφείλουσιν ἀπαραιτήτως νὰ ἔχωσι καὶ φιλολογικὰς γνώσεις στερεὰς καὶ νὰ μὴ νομίζωσιν ὅτι οἱ κλασσικοὶ νομικοὶ τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος ἔγραφον τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν τῆς χρυσοῦς γραμματείας, ὡς γνωρίζουν αὐτὴν τώρα διδαχθέντες οἱ Ρωμαῖοι τὰ Λατινικὰ καὶ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ ἐν τοῖς Γυμνασίοις (ἐν παρενθέσει δὲ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἰδικά μας ἐδῶ Γυμνάσια ἀπὸ τοῦδε *de profundis clamo o tempora o mores!*).

Τέλος ἐπαναλαμβάνω ὅτι παρουσιάζων τὸ ὑπὸ τοῦ περιουμένου οἴκου Weidmann ἐπανεκδοθὲν ἔργον τοῦ χαλκεντέρου Μομμσεν πρῶτῳ τοῦτο μεθ' ὅλως ἰδιαιτέρας χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ, διότι προλογίζεται λατινιστί, ὡς εἴθισται, ὑπὸ Ἑλληνοῦ ἐπιστήμονος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁμολογουμένως προσεγένετο μεγίστη τιμὴ, ἥτις ἀντανακλᾷ εἰς ὀλοκλήρον τὴν Ἑλληνικὴν νομικὴν ἐπιστήμην. Πράγματι ὁ κ. Ἰωάννης Τριανταφυλλόπουλος παρὰ τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του εἶναι οὐ μόνον ἐμπειρότατος τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ τυγχάνει καὶ κάτοχος παντοίων φιλολογικῶν καὶ ἱστορικῶν γνώσεων πρώτου μεγέθους, ὥστε νὰ τὸν διεκδικῶμεν καὶ ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι. Εἶναι ἀπὸ πολλοῦ εὐφήμως γνωστὸς ἐν τῇ ξένη καὶ παρ' ἡμῖν, ἰδιαιτέρως δὲ ἀξιέπαινος διότι εἰσήγαγε τὰς ἀρχαιογνωστικὰς μεθόδους εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀρχαίων δικαίων ἐν Ἑλλάδι καὶ οὕτω διὰ τῆς μεθόδου ταύτης, δηλ. διὰ τῆς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τοῦ δικαίου παρακολουθήσεως τῶν προόδων καὶ ἐπιτευγμάτων τῆς καθόλου ἐπιστήμης τῆς ἀρχαιότητος θέλει προαχθῆ καὶ ἡ γνώσις τῶν ἀρχαίων δικαίων, μάλιστα δὲ τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρώμης. Ὅθεν δικαίως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐν τοῖς νῦν χρόνοις αἱ πρωτοτυπάτατα πηγαὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου κεῖνται ἐκτὸς τῶν αὐστηρῶς νομικῶν πηγῶν. Ἡ ἱστορία τῶν ἀρχαίων δικαίων δὲν ἀνήκει πλέον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν νομικὴν, ἀλλὰ εἶναι καὶ κτῆμα τῆς καθόλου ἀρχαιογνωσίας. Πρωτότυπον ἔργον καὶ ὄχι ἀναμύσησις γνωστῶν ἀπ' αἰῶνων πραγμάτων θέλει ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς ἐμβαθύνσεως ἰδίᾳ εἰς τε τὰ ἐπιγραφικὰ καὶ παπυρικὰ καὶ νομισματικὰ κείμενα.

Παρ' ἡμῖν ἔχομεν ἀπτόν παραδείγμα τοιοῦτου ἔρευνητοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰωάννου Τριανταφυλλοπούλου, *optime de iuris historia meriti*.